

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка

ВАСИЛЬЄВА Ольга Валеріянівна

УДК 820-3+420-3

**ЕВОЛЮЦІЯ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ІМЕН КОЛЬОРУ В
АНГЛІЙСЬКОМУ РОМАНІ XVIII-XIX СТОЛІТЬ**

10.01.04 – Література зарубіжних країн

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ – 1997

АВ 38.941

Дисертация

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана у складі комп'ютеривістики Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України

Наукові керівники :

доктор філологічних наук, професор

Мороховський Олександр Миколайович ,

кафедра лексикології та стилістики англійської мови Київського державного педагогічного інституту іноземних мов, завідуючий кафедрою;

академік НАН України, доктор філологічних наук, професор **Затонський Дмитро Володимирович**, відділ світової літератури та компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, завідуючий відділом.

Офіційні опоненти :

доктор філологічних наук, професор **Шахова Кіра Олександрівна**, кафедра зарубіжної літератури Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, професор;

доктор філологічних наук, професор **Богін Георгій Ісаєвич**, кафедра граматики та історії англійської мови Тверського державного університету (Росія), професор.

Провідна установа :

Національний педагогічний університет ім. М.Драгоманова, кафедра зарубіжної літератури.

Захист відбудеться 25 грудня 1997 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01 24 01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук при Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (252001, м.Київ-1, вул. М.Грушевського, 4).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України.

Автореферат розісланий 19 листопада 1997 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Гайнічеру О.І.

Дисертаційне дослідження становить спробу «побудувати чергову секцію того мосту, який невдовзі воз'єднає два підходи до роману: теорію літератури й лінгвістику тексту» /використовуючи вислів М.Каррі/. Воно є одним з найбільш багатообіцяючих напрямів сучасної філології, оскільки представляє тенденцію зближення різних галузей лінгвістики й літературознавства.

Щоб визначити масштаб цієї тенденції, назвемо лише деякі наукові інституції й проекти, які працюють у рідні діалогу лінгвістики й літературознавства. Це – Асоціація поетики й лінгвістики /США/, очолювана Р.Картером; Дослідницька група літературної прагматики, заснована Р.Селлом в Академії Або в Хельсінкі; Програма літературної лінгвістики, організована К.Маккабе в Університеті Стретхклайд /США/; відділення лінгвістичних підходів до літератури при Сучасній асоціації мови /США/; Міжнародна асоціація семантики, яка в 1992 році виступила організатором конференції, присвяченої названій темі. Існує книжкова серія – Routledge's Interface Series, – яка спеціалізується на виданні досліджень на межі лінгвістичних і літературознавчих студій; редактор її Р.Картер вважає, що метою цих видань є «наведення мостів між цими традиційно розведеними дисциплінами». Наведені факти показують значимість напрямку, до якого належить дисертаційна праця, в котрій лінгвістичний апарат застосовується в дослідженні текстів романів, узятих з п'яти різних часових зрізів.

Задіяння лінгвістичного інструментарію на базі діахронічного підходу дало змогу виявити картину еволюції, що існувала в прихованому вигляді (подібно до того, як протягом тривалого часу був прихований мікросвіт од ока дослідників природи), – еволюцію всередині підспудного життя слова, що реагує видозміною своєї семантичної конфігурації на ті нові тенденції, які характеризують текст – середовище побутування цього слова – як ціле. Зазначене, на думку дисертанта, свідчить про актуальність досліджуваної проблематики.

Вибір предмета дослідження – конфігурації семантичної структури імен кольору (ІК) у співвіднесенні з контекстами романів XVIII-XIX століть, елементами яких ці ІК є, зумовлений рядом факторів. Ідею вдатися до аналізу семантичних структур ІК у текстах романів породило почуття незадоволеності, яке постало після завершення аналізу кольоровості романів п'яти хронологічних зрізів у відповідності з параметрами, що традиційно склалися в літературознавстві: кольоровими коефіцієнтами текстів, формулами їхньої переважної кольоровості, таблицями частотності входження в текст тих чи тих ІК. Картина розвитку кольоропису на протязі півтора століть, яка виявилася в результаті копінткого дослідження, розчаровувала своєю аморфністю й маловиразністю, майже одна й та ж гама

А. Урбан

характеризує переважаючу кольористість усіх проаналізованих романів. Коефіцієнт, щоправда, поступово зростає, засвідчуючи вочевидь якийсь еволюційний процес. Ця картина, майже статична од періоду до періоду, істотно змінюється при розширенні поля дослідження, що забезпечується накладанням теорії лексичного значення М.В.Нікітіна на розглядувану в діяxронії проблематику літературного кольоропису, яка вельми давно привернула увагу дослідників (у 1946 році було укладено бібліографію праць, присвячених використанню кольору в художніх творах, – вона вже тоді, більш як півстоліття тому, налічувала 1183 назви /Scard/.

Дисертаційне дослідження провадилося на матеріалі тринадцяти англійських романів, розподілених по п'яти діяxронічних зрізах, які охоплюють 160 років розвитку роману, з використанням методів інтерпретаційного, історико-зіставного й кількісного аналізу, які доповнювалися елементами методик контекстологічного, лінгвостилістичного й компонентного аналізу.

Вибір текстів англійських романів, створених од початку XVIII століття до середини XIX століття, як матеріалу дослідження зумовлений рядом причин. Уявлялося цікавим простежити еволюцію кольоропису в рамках одного жанру – роману (novel) – з моменту його виникнення й становлення в літературі Англії – часу, коли, очевидно, відбувалося зародження форм і способів відтворення кольорових вражень у цьому жанрі. Виникнувши як відкриття можливостей мімесису, за два століття роман ці можливості не так вичерпав, як переріс, і творчість великих романістів кінця XIX століття – Г.Джеймса, В.Вулф, Дж.Джойса – з усією очевидністю становить стрибок в естетичному відтворенні дійсності, представляє семіоміметичну традицію. Дія семіомімесису цілком змінює принципи побудови роману. Цей факт і визначив верхню межу дисертаційного дослідження: автор довів вивчення кольоропису до того моменту, коли роман Англії випадає з міметичного річища, в якому перебував з часу зародження. Уявляється, що поява досліджуваних текстів у одній країні, приналежність їх до одного жанру, а також – до того періоду, коли жанр розвивався під знаком засвоєння можливостей мімесису, здатні забезпечити дослідженню якомога більшу чистоту.

Цілі й завдання дослідження. Основні цілі полягають у тому, щоб виявити особливості становлення й розвитку кольоропису в англійському романі (novel) від часу його виникнення до середини XIX століття; вивчити характер варіативності кольоропису романів на різних діяxронічних зрізах, установити еволюційні закономірності функціонування ІК як елементів аналізованих романів; визначення найзагальніших тенденцій розвитку, які проявляються на рівні тексту як цілого й на рівні окремого слова (ІК) як його

елемента (шляхом простежування зв'язку семантики слів-кольоровизначень і семантики тексту).

Осягнення таких цілей вимагало розв'язання наступних завдань :

- 1) уточнити поняття ІК, увівши розмежування первинних і вторинних ІК на основі зорієнтованості кольорового блоку в їхніх семантичних структурах стосовно інтенціоналу й імплікаціоналу;
- 2) виробити типологію вторинних ІК;
- 3) визначити зміст поняття «естетична функція ІК», дати її опис з погляду семантичної структури слова й механізму її виявлення в тексті;
- 4) установити щільність кольорових тіл досліджуваних романів (з допомогою обчислення їхніх коефіцієнтів кольоровості) й виділити гама переважаючої кольоровості цих романів;
- 5) визначити ряд факторів, які можуть впливати на ті чи ті «кольорові симпатії» письменника, матеріалізовані в тексті, й простежити, як ці фактори виявляються в текстах досліджуваних творів;
- 6) співвіднести поняття зображальності з інтенціоналом значення слова (ІК), а поняття виражальності – з імплікаціоналом значення; показати, що цілком плідним є розглядати їх у якості різнорівневих проявів таких базових естетичних категорій, як мимезис і семіомимезис.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше виконано багатобічне діахронічне дослідження кольоропису в англійському романі, еволюції його форм, од моменту виникнення роману на початку XVIII століття до зрілості жанру в середині XIX століття. Вперше, з позицій семантики тексту, ІК розглядаються як текстові елементи, що дозволяє співвіднести переаранжування між інтенціоналом і імплікаціоналом, які відбуваються в структурі їхніх семантичних значень, з комунікативною установкою, що її несе контекст.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження визначається тим, що воно робить внесок у розробку питань історичної поетики й лінгвістики тексту, а також зміцнює зону їхнього взаємопроникнення. Розгляд кольоропису як специфічного прагматичного модусу художнього тексту, установлення факторів, які зумовлюють його специфіку в міру становлення й розвитку англійського роману протягом півтора століття, розширює традиційну сферу семантичних досліджень за рахунок включення в неї рецептивної семантики тексту.

Наведені спостереження за рухом у часі співвідношення міметичної й семіоміметичної тенденцій, що здійснювалися на трьох рівнях : на рівні семантичної структури окремого слова – ІК (у вигляді зміни конфігурацій інтенціоналу й імплікаціоналу значення, що виникає під впливом контексту), на рівні опису як текстової форми і на рівні тексту як цілого (у вигляді

співвідношення зображального й виражального начал), – розширюють уявлення про ізоморфізм лінгвістичних знаків, у тому числі й слова.

Співвіднесення ж цих процесів з еволюцією мімезису й семіомімезису в образотворчих мистецтвах дає змогу твердити, що в дослідженні порушена проблема зсуву в певних базових епістемологічних парадигмах.

Практична цінність дисертації полягає в тому, що врахування її положень й висновків сприятиме тому, щоб навчити глибше, точніше й більш усвідомлено читати художній текст з метою його інтерпретації й лінгвостилістичного аналізу завдяки розширенню репертуару засобів інтерпретації тексту. Результати здійсненого дослідження можна використати в навчальному процесі в курсах стилістики, історії англійської літератури, інтерпретації тексту, а також у мистецтвознавстві. Вони можуть бути застосовані при проведенні практичних занять з аналітичного читання й перекладу на старших курсах філологічних факультетів університетів і факультетів іноземних мов. Гадаємо, що запропоноване в дисертації положення про те, що двочленні опозиції мімезис / семіомімезис, зображальність / виражальність та інтенціонал / імплікаціонал становлять лише прояви об'єктно-суб'єктних відношень на різних рівнях тексту, містить певну евристичну силу й може бути використане в літературознавчих, а також і в лінгвістичних дослідженнях.

Результати праці були апробовані в доповідях і повідомленнях на вузівських наукових конференціях в Київському педінституті іноземних мов (1988-1991 рр.), на міжвузівській конференції «Художній текст у культурному, філологічному й лінгвістичному аспектах» /Київ, 25-26 жовтня 1991 р./, на засіданнях кафедри іноземних мов Київського технологічного інституту легкої промисловості (1985-1989 рр.), на засіданні членів лінгвістичного відділення Державного університету штату Іллінойс (Illinois State University) (жовтень 1996), а також на п'ятій і шостій міжнародних наукових конференціях «Мова й культура», які відбувалися в червні 1996 й 1997 рр. у Києві.

Основоположними для роботи є такі терміни: ІК (ім'я кольору) – термін, що введений у лінгвістичний обіг Р.М.Фрумкіною; у дисертації він застосовується як вербальний стимул, який сприяє виникненню кольорового образу у свідомості адресата цього стимулу. При входженні у текст ІК цілокупно формують особливий оповідний модус художнього тексту, що названий у роботі кольорописом. Корпус ІК відзначається структурною й категоріально-семантичною різноманітністю. Для дисертаційної роботи принциповим є розрізнення між «первинними» й «вторинними» ІК, яке дисертант здійснює, виходячи з характеру входження поняття кольору у сигніфікативне значення ІК: якщо поняття кольору є семантичною

домінантою – це є первинне ІК, якщо поняття кольору виступає як вторинна ознака – це є вторинне ІК.

Естетична функція інтерпретується у роботі (на відміну від розуміння цього терміну у літературознавстві) як процес, що проявляється на кількох рівнях. На рівні семантики окремого слова: в ІК відбувається переаранжування сем між інтенціоналом та імплікаціоналом його сигніфікативного значення. На синтаксичному рівні: слово, що змінило конфігурацію сигніфікативного значення, зазнає в тексті акцентування. Як носій не стільки кольорової, скільки символічної й аксіологічної інформації, ІК часто є елементом описів, що відзначаються «розщепленою» референцією. Нарешті, з позицій рецептивної семантики, ІК, що неодноразово входить у текст та здійснює естетичну функцію, є однією з відправних точок творення сенсу, дає поштовх конгнітивній обробці тексту, дає певне спрямування його інтерпретації.

На захист виносяться такі основні положення :

1. Опозиція мімезиса й семіомімезиса на рівні цілого тексту, відношення зображальності й виражальності (імплікативності) в такій текстовій формі, як опис, і реляція між інтенціоналом та імплікаціоналом у семантичній структурі окремого слова є проявом об'єктно-суб'єктних відношень на різних рівнях тексту.
2. Еволюція англійського роману (novel) в період від початку XVIII століття до середини XIX виражається в нагромадженні елементів семіомімезису всередині міметичної тенденції, яка покликала до життя цей жанр: описи переорієнтовуються від чистої зображальності (яка має декоративну мету або мету створення ефекту правдоподібності) до поєднання зображальності й виражальності, часто – за рахунок виникнення символічних або оціночних смислів. Семантична структура ІК у контекстах описів дедалі частіше вибудовується таким чином, що поняття кольору вже не є для неї семантичною доміантою : якщо на момент виникнення жанру ІК входять у тексти романів інтенціональною частиною сигніфікативного значення (виконуючи денотативну функцію), то, в ході розвитку жанру, дедалі більшою стає роль їх імплікаціоналу, -- ІК набувають естетичної функції. Таку «трансляцію» загальної програми на трьох рівнях тексту можна розглядати як свідчення ізоморфізму різних текстових рівнів.
3. Еволюція літературного кольоропису в англійських романах виражається, зокрема, в істотному зростанні значень кольорових коефіцієнтів, що свідчить про збільшення щільності кольорових тіл творів од початку XVIII століття до середини XIX.
4. Поступове збільшення щільності кольорового тіла романів од початку XVIII до середини XIX століття зумовлене тим, що ІК в них з часом переймають на

себе нову, додаткову функцію, яку дисертант називає функцією естетичною. Підвищується щільність, імплікативність семантики ІК. Виникає «розщеплення» референціальної функції описів, що містять ІК.

5. Із побільшенням функціонального навантаження зростає й ступінь інтеграції ІК текстами романів. Починаючи з кінця XVIII століття часто, а з початку XIX століття регулярно, ІК, набуваючи статусу рецептивної трудності, слугують у текстах романів тією лінгвістичною базою, яка чинить вплив на можливий хід інтерпретації тексту, чи – окремого образу, -- тобто виступають сигналами адресованості. Вони незрідка є провідниками й інших текстових категорій.

6. Істотним фактором кольоровості в англійських романах XVIII-XIX століттях є вказівки на предмет з виразною і постійною кольоровою ознакою в контекстах, які забезпечують переаранжування сем всередині семантичних структур слів, що називають ці предмети. В результаті кольоровий блок переміщується зі зони слабкого імплікаціоналу до зони жорстко-вірогіднісного імплікаціоналу, або – до інтенціоналу: назва предмета стає кольоровизначенням.

7. Авторський вибір тих чи тих кольорів, котрі входять до тексту через ІК, частково відбитий в дослідженні гамами переважної кольористості романів (вони здебільшого повторюють одна одну), не є похідним од індивідуального стилю, але детермінується мовою (лексичною семантикою, віком слів), сюжетом і особливостями художнього бачення. Ближче до XIX століття частотність входження ІК до тексту того чи того роману визначається не тільки і не стільки кольоровим значенням даного ІК, скільки символічними смислами визначуваного ними кольору.

8. У романах XIX століття портретні описи містять ІК, які реалізують естетичну функцію (зазвичай ґрунтовану на символічних значеннях кольору). При цьому ІК повідомляє не так ознаки зовнішності персонажа, як зовнішні прояви його моральної природи. У романах цього періоду характеристика внутрішніх якостей героїв часто «відходить» до імпліційованої частини (effectio не поглинає potatio, але репрезентує його, незрідка – за посередництвом ІК, що виконують естетичну функцію).

Структура праці. Дисертація складається з вступу, шести розділів, висновків й додатків. Обсяг дисертації без бібліографії та додатків становить 192 сторінки. У кінці праці додаються списки використаної літератури (299 найменувань) і літератури, яка слугувала матеріалом дослідження. Додатки містять таблиці й графіки, що представляють деякі параметри дослідження кольоропису романів.

У вступі обґрунтовується актуальність дисертації, визначаються цілі дослідження, теоретична й практична значимість результатів і висновків

дисертації, висуваються положення, що виносяться на захист, характеризуються фактичний матеріал і методи дослідження.

У першому розділі «Деякі теоретичні передумови діахронічного вивчення кольоропису в англійському романі» викладено основні теоретичні передумови діахронічного дослідження еволюції кольоропису в текстах англійських романів XVIII-XIX століть. Аналізуються основні фактори, що визначають «кольорові симпатії» письменника (фактори, що задаються лексичною семантикою мови, мовною особистістю автора й закономірностями художнього бачення). Уточнюються принципи для дисертаційного дослідження поняття зображальності / мімезису й виражальності / семіомімезису; розглядається діалектика їхніх відношень на різних етапах розвитку мистецтва, а також у досліджуваних творах. Розкриваються такі категорії, як художній світ твору, вертикальний контекст, словесний образ, художній опис; дається обґрунтування хронологічних рамок дослідження. Вводяться поняття кольоропису й імені кольору (ІК), а також коефіцієнта кольоровості. Уточнюється зміст поняття естетичної функції ІК. Уводиться, нарешті, поняття вторинного ІК у зв'язку з тим, що уважне прочитання текстів романів у пошуках кольорових образів дало підстави для висновку: незрідка кольорові враження виникають з тексту і при відсутності в ньому кольоронайменувань у звичайному розумінні цього слова.

Аналіз цих випадків показав, що, за певних контекстуальних умов, кольорове значення набувають лексичні одиниці, котрі зазвичай не відносять до кольористичної лексики («слово, допускаючи певну свободу кореляцій з концептами, здатне за певних умов позначати дещо понад те, що йому узуально належить», -- за М.В.Нікітіним).

Виявлений, таким чином, у романах шар кольоропису був підданий вивченню, завдяки якому дисертантом міг бути описаний механізм перебудови семантичної структури слова – не кольористичного терміну, яка дає йому змогу передавати кольорові смисли. Такі лексичні одиниці були названі «вторинними іменами кольору» (на відміну від «первинних» – загальноприйнятих кольористичних термінів), було вироблено типологію вторинних ІК. Гадаємо, що такий підхід (базуємось на допущенні, що кольорова номенклатура мови становить відкриту множину) дає змогу представити повнішу й більш адекватну картину кольоропису твору, ніж та, що її виявляють багато які дослідники кольору в літературі, котрі а priori дотримуються принципу обмеженості корпусу студій.

У другому розділі ««Підсліпуватість» англійського роману початку XVIII століття» аналізується кольоропис двох англійських романів початку XVIII століття: «Робінзон Крузо» Д.Дефо та «Мандрі Гуллівера» Дж.Свіфта.

Наводяться й зіставляються вираховані дисертантом кольорові коефіцієнти цих творів, визначаються гами їх переважної кольористичності, дається обґрунтування близькості цих гам. Вивчається характер входження ІК в контексти романів, визначається їхня близькість за цією ознакою. Простежується, яким чином загальна програма творів (відкриття нових можливостей мімезису в прозовій розповіді) позначається на характері входження ІК у тексти романів (актуалізується лише інтенціонал значення, який здійснює суто денотативні функції).

Третій розділ «Виникнення естетичної функції кольоропису в англійському романі середини XVIII століття» присвячено аналізу кольоропису в чотирьох англійських романах другого діахронічного зрізу, періоду формування романного жанру. (Це – «Історія Тома Джонса, найди» Г.Філдінга, «Родерік Рендом» Т.Смолетта, «Історія Расселаса, принца Абіссинії» С.Джонсона та «Вейкфільдський священик» О.Голдсмита).

Виявляються тенденції еволюції кольоропису в романі. Простежується, в який спосіб у «Томі Джонсі» вперше в англійському романі ІК під впливом контексту здійснюють переаранжування семантичної структури й розвивають естетичну функцію. Це змінює характер портретних описів, до яких входять ІК. Наводиться опис парадигматики ІК, котрі входять у досліджувані романи: підраховуються їхні кольорові коефіцієнти, виділяються формули переважаної кольористості кожного з них з коментарями.

У четвертому розділі «ІК в англійському романі кінця XVIII століття як носій естетичної функції», що охоплює останню третину століття, висвітлюються особливості кольоропису двох романів, які належать до різних шкіл: «Каліб Вільямс, або Речі як вони є» У. Годвіна й «Сентиментальна подорож» Л.Стерна.

Простежується, як відмінності художніх програм цих текстів виявляються в характері входження в них ІК. Зіставляється роль первинних і вторинних ІК у створенні кольоропису романів. Аналіз семантичних реакцій ІК у текстах цих романів (уперше саме на цьому, третьому, діахронічному зрізі, естетичні функції ІК реалізуються в текстах обох романів) приводить до розгляду ІК, актуалізація коннотативних потенцій якого сприяє створенню алюзійності. В зв'язку з цим уточнюється поняття вертикального контексту й інтертекстуальності.

У п'ятому розділі «Підвищення естетичної значимості ІК в англійському романі початку XIX століття» наводиться опис парадигматичних і синтагматичних характеристик кольоропису двох романів першої третини століття – періоду розквіту романтизму: «Квентін Дорвард» В.Скотта й «Франкенштейн, сучасний Прометей» М.Шеллі. Вираховуються їхні кольорові коефіцієнти, формули переважаної кольористичності; в таблицях відбито всі

випадки входження первісних і вторинних ІК у тексти романів. Розглядаються можливі причини сталості ахроматичних компонентів у формулах переважаючої кольористичності всіх розглянутих творів. Наводиться матеріал, який дає змогу говорити про дедалі зростаючу роль вторинних ІК у текстах досліджуваного періоду. Виявляється перерозподіл номенклатури ІК, котрі входять до романів, у бік більшої барвності пейзажу.

Наводиться аналіз кольорової образності «Франкенштейна», характер якої вперше в рамках дослідження дає підстави говорити про архітектонічну функцію кольоропису в романі, про системність символічних значень, котрі розвиваються ІК. Аналіз естетичних функцій ІК, які входять у портретні описи «Квентіна Дорварда», дали поштовх до співвіднесення кольорових образів з тим чи тим типом художніх деталей.

Очевидне, майже стрибкоподібне зростання ролі кольоропису в романах цього періоду, значно більша інтеграція ІК їхніми текстами, дали змогу припустити, що ІК виступають у цих творах факторами підтексту. В зв'язку із звертанням до такої категорії, як підтекст, підкреслено вагомість рецептивного полюсу художньої комунікації.

Шостий розділ «ІК як носій естетичної значимості в англійському романі середини XIX століття» присвячено розглядові цікавих для автора дисертації аспектів кольоропису в трьох романах доби, коли утверджується літературний напрям, що одержав назву «реалізм». У розділі піддається уточненню значення цього терміну. Досліджуються романи «Ярмарок пихи» У.Теккеря, «Вчитель» Ш.Бронте й «Олівер Твіст» Ч.Дікенса.

Наводиться розподіл за тематичними зонами описів первинних ІК, котрі ввійшли до цих романів, установлюється співвідношення ступеню «забарвленості» в цих текстах описів портретних і пейзажних. Викладається співвідношення первинних і вторинних ІК, які ввійшли до творів.

Наводяться спостереження стосовно характеру еволюції пейзажного літературного кольоропису від початку XVIII до середини XIX століття.

Аналізується цілий ряд репрезентативних деталей із кольоровим компонентом, котрі входять до портретних описів героїв роману «Олівер Твіст». Відстежується, як ряд ІК, що виконують естетичну функцію, розвивають додаткові смисли на рівні цілого тексту, стають провідником деяких текстових категорій.

Зіставлення семантичних прирощувань, котрі розвивають ІК у романах У.Теккеря й Ш.Бронте, підводить до розуміння їхньої типологічної спільності, простежуваної у подібностях структур вертикальних контекстів романів. Аналіз ряду ІК, які входять у конкретні характеристики героїв зіставлюваних романів, виявляє глибоко закладену не випадковість, детермінованість того чи того кольорового рішення образу. Простежується,

як кольорове кодування образу здійснюється з оперттям на символічні смисли кольору.

У висновках підбиваються підсумки здійсненого дослідження, формулюються основні висновки роботи. В міру становлення романного жанру в Англії ІК, що входять до текстів романів, дедалі частіше змінюють конфігурацію семантичної структури під впливом контексту (зазвичай це – контекст портретного опису, зона найбільшої частотності ІК) і виступають в естетичній функції. Набуваючи цієї функції, ІК стають лінгвістичними ключами, за якими читач роману може реконструювати закладений у тексті «нормуючий код» (за Ю.М. Лотманом) як основу інтерпретації тексту.

Одним з тих, що стали вже класичними, є такий параметр дослідження кольоропису, як домінуюча кольорова гама твору. Протягом півтора століття (у дисертаційній праці – протягом п'яти діахронічних зрізів) гама ця практично не змінюється ні від твору до твору всередині одного зрізу, ані від періоду до періоду. Переважаюче відображення майже в усіх розглянутих романах належить таким кольоровим категоріям : *червоне – біле – чорне*. Відсутність динаміки змусила замислитись і пошукати її на інших рівнях. І це зусилля було виправданим.

Виявилося, що еволюція кольоропису в англійському романі, аж ніяк не виявивши себе в «переважаючій барвності» творів, яскраво заявляє себе в підспудному житті слів-кольоровизначень. На початку XVIII століття, у період зародження англійського роману (воно представлене в здійснюваному дослідженні творами Д.Дефо та Дж.Свіфта), навіть описи, в найвищій мірі насичені кольоронайменуваннями, цілковито позбавлені естетичної значимості; в усіх ІК єдиною семою понятійного ядра значення є сема відповідного кольору. Цілковито відсутнє те, що тривалий час називалося в літературознавстві «семантичним прирощенням» і що є, відповідно до теорії лексичного значення слова М.В.Нікітіна, імплікаціоналом значення, актуалізованим (чи не актуалізованим, як у цьому випадку) через контекст.

Уперше в англійському романі епітет почав «переживатися», -- інакше кажучи, набув естетичної функції – в романі Г.Філдінга «Том Джонс, найда». Тут ІК не обмежують свої семантичні можливості лише вказівкою на характер забарвлення відповідних реалій. Вони виявляють більш істотні для розуміння тексту естетичні смисли – у формі символічних значень. Г.Філдінг – єдиний з чотирьох проаналізованих романістів середини XVIII століття, у творі якого з'являються естетичні значимості (коннотативні значення) ІК. Можливо, саме цього письменника слід було би вважати першим англійським романістом, який повною мірою використав у своїх творах мистецькі спроможності цієї лексико-семантичної групи.

На користь того, що Г.Філдінг стосовно розглядуваної тенденції був своєрідним «предтечею», а не «самозванцем», свідчить той факт, що після нього вже всі романісти, що вивчалися у дисертації, більшою чи меншою мірою вводять ІК у контексти, що викликають зсуви в семантичних структурах і актуалізують експресивний потенціал відповідних слів, тоді як жоден із його сучасників і попередників цього не робить.

Проведений в розділі четвертому аналіз показує, що, наприклад, як у «Каледі Вільямсі» У.Годвіна ІК служать не так для зображення зовнішності героя, як для його соціально-етичної характеристики. Складність поетики Л.Стерна проявилася в характері контекстуальних природжень, уведених ним до «Сентиментальної подорожі» ІК. Художнє новаторство цього письменника привело до використання ним ІК у складі літературних і живописних алюзій.

Якісний стрибок у використанні літературного кольоропису романтиками своєрідно переломлює видозміну структури естетичного споглядання, яка склалася на початок XIX століття. У «Франкенштейні» М.Шеллі відбувається перерозподіл номенклатури ІК у бік більшої «барвності» пейзажу порівняно з портретом. Кольоропис цього твору символічний більшою мірою, ніж кольоропис будь-якого з досліджуваних дисертантом романів XVIII століття, узагальнено-символічні значення різних ІК утворюють тут цілісну систему. Ступінь інтеграції ІК текстом FMP є вельми високою. Номінативні значення ряду ІК (yellow, white, blue), підкоряючись ідейно-естетичному задумові, трансформувалися в контексті «Франкенштейна» в узагальнено-символічні значення, ставши при цьому і виражальними елементами, а не тільки зображальними. Ряд кольорових образів одержує в цьому контексті певний розвиток; уперше корпус ІК здійснює тут архітектонічну функцію, що оформлює текст, -- такою є специфіка кольорового простору цього романтичного роману. Саме в творах початку XIX століття (що представлені у дисертаційному дослідженні, крім «Франкенштейна», «Квентіном Дорвардом» В.Скотта) зростає роль естетичної функції ІК (тобто, зміни семантичних конфігурацій ІК за рахунок розриву ними рамок номінативності й актуалізації емоціонально-експресивних компонентів значення, що забезпечує їм позицію акцентування в тексті).

Аналіз кольоровості в романах середини XIX століття «Ярмарок пихи» У.Теккеря, «Олівер Твіст» Ч.Діккенса та «Учитель» Ш.Бронте дає підстави дійти висновку про те, що емоціонально-естетичні природження в семантиці ІК, побуджовані певними завданнями контексту (відповідно – поява в ІК естетичної функції), стають уже нормативним для цього періоду засобом художнього освоєння дійсності.

На кінець же XIX століття семіоміметична тенденція запанувала над міметичною. Відбувся поворот, відправним пунктом якого став французький

живопис, від традиційного, починаючи з Ренесансу, домінування зображальності до такого домінування виражальності, яке загрожує стерти зв'язок живопису з його очевидним предметом. Витіснення зображальності виражальністю, по суті, змінює об'єкт мистецтва, яке, за словами Н.А.Дмитрієвої, на якийсь-то час заблукало «у підступній діалектиці суб'єкт – об'єкт».

Але «рух постімпресіонізму... аж ніяк не обмежувався живописом... Сезанн і Пікассо вказали шлях, письменники повинні рушити за ними, відмовившись відтворювати натуру». Це – слова В.Вулф, яка, поряд з Дж.Джойсом, услід за Г.Джеймсом, поклала на себе завдання створення «літературного мистецтва», яке ставало ближчим до пластичних і кольорових цінностей живопису. Спроможності й завдання кольоропису в літературі виходять на принципово новий рівень: вона тепер виявляє спосіб подвійного бачення, водночас відповідний об'єктові опису, але разом із тим передає і його суб'єкт.

У висновку наводяться міркування на користь того, що мімесис і інтенціонал та, відповідно, семіомімесис і імплікаціонал є проявами однієї й тієї ж бінарної сутності у сфері літератури й мистецтва, з одного боку, і – в сфері семантичної структури слова, з другого, -- сутності, яка сягає об'єктно-суб'єктних відношень.

Проведене дослідження з очевидністю свідчить, що «революція» в англійському романі на межі XIX і XX століть – подія, підготовлена попередньою еволюцією літературного процесу. Попри наведене вище висловлювання В.Вулф, були би неправомірним вважати, що модернізм у англійському романі є лише відображенням того, що відбувалося й продовжує відбуватися в сучасному цим письменникам французькому живопису.

Здійснений ними «вибух» літературної виражальності був підготовлений (на рівні роботи з окремим словом і «грою» з його семантичною структурою) творчістю Г.Філдінга, романтиків, усієї «блискучої плеяди» вікторіанської епохи. Представлений у дисертації матеріал показує, як ІК в англійському романі поступово змінюють свою функцію – від відтворення предметності зовнішнього світу до непрямого відбиття ставлення до цього світу. (При аналізі романів останніх двох діахронічних зрізів, які відносяться до XIX століття, важко не помітити: частотність входження ІК в їхні тексти визначається, головним чином, символічними смислами кольору, що його позначає дане ІК). Із засобу, спрямованого на досягнення більшого ступеня зображальної повноти, ІК перетворюються на засіб художньої виражальності.

Уявляється, що французький живопис і англійський роман – лише два прояви одного й того процесу. В цілому ж він засвідчує наявні в той час зсуви в певних засадничих епістемологічних парадигмах.

Ще одним висновком, котрий випливає з аналізу кольоропису англійських романів, що належать до п'яти описаних у роботі діахронічних зрізів, є такий: існує ізоморфізм таких лінгвістичних знаків, як текст як ціле (враховуючи його знакову природу), опис як текстова форма й слово (ІК). Дисертант одержав підтвердження ізоморфізму названих лінгвістичних знаків, відстежуючи дію в часі тенденції руху від мімезису до семіомімезису на трьох різних ієрархічних рівнях тексту роману, представлених відповідними знаками. Наростання семіоміметичної тенденції всередині міметичної транслюється, в певному переломленні, по всіх трьох рівнях.

Так, текст жанру *novel*, що зародився як відкриття можливостей мімезису на початку XVIII століття, настільки всуціль перебував у його річищі, що претендував на достеменність описуваного. На середину XIX століття роман цілковито збувся цієї претензії й акумулював таку кількість елементів семіомімезису, що вповні підготував, як це й сталося в подальшому, якісний стрибок у бік виражальності, відірвавшись (у своєму граничному прояві) од полюсу референціальної реальності. Наприклад, Дж.Джойса, мало не найяскравішого представника нового напрямку, «у зрілих творах більше турбувала не репрезентація досвіду через мову, але занурення в мову через знищення цієї репрезентації» /Lodge/.

Якщо говорити про портретні описи (це – зона найбільш частотних входжень ІК в тексти романів), то вони явно переорієнтуються від описів, що виконують суто декоративну функцію (спадщина *romanpe*) чи таких, що мають на меті цілі, подібні до цілей наукових описів (у текстах «Робінзона» й «Гуллівера»), до описів зовнішності з «моральним підґрунтям». Очевидно, література в цьому ніби спиралася на філософський ідеалізм, згідно з яким ідеї не існують окремо од речей, але містяться в них. Отож, умовні деталі тілесного вигляду (кольорові також) починають функціонувати як усталені знаки того чи того типу характеру (чи його окремої риси). Опис зовнішності слугує тепер засобом передачі ідеї людської природи в її різних аспектах, зовнішньою оболонкою сутності якогось типу (особливо яскраво це виявляється у репрезентативних кольорових деталях, які виникли на середину XIX століття, – характер їх просто-таки є експресіоністичним).

Effectio бере на себе функції *notatio* – цей момент і є провокатором виникнення імплікацій, смислів, які мають на увазі, – складових підтексту. Коли дане завдання «спускається», начебто просочується на рівень окремого слова (ІК, у даному випадку), то слово це завдання «відпрацьовує» переорієнтацією своєї семантичної структури: кольорові семи витісняються

семами інших ознак у напрямі до периферії структури, збуджується імплікаціонал значення ІК. Як правило, в контекстах портретних описів це веде до виникнення символічних і аксіологічних смислів, реалізується естетична функція ІК.

Усе сказане дозволяє припустити, що сама загальна художня програма, що проглядається у творі як цілому, кодується в окремому слові, значимому для даного твору, через контексти, в яких це слово частіше зустрічається.

Описаний механізм, можливо, надасть певного наукового смислу фразі «змістовність самої форми літературного твору», яка тривалий час здавалась позбавленою справжнього сенсу.

Основні положення дисертації відбито в таких публікаціях :

1. О некоторых текстовых функциях имен цвета (на материале английского романа XVIII - XIX в.в.) // Текст и его категориальные признаки. Сборник научных трудов.—Киев: КГПИИЯ, 1989.—С.35-39.
2. Мимесис и семиомимесис: субъектно-объектные отношения в искусстве и... лексическом значении слова // Язык и культура : Материалы пятой международной научной конференции.—Том I. Философия языка и культуры.—Киев, 1997.—С.26-35.
3. Опыт диахронического изучения цветописы в английской литературе // Collegium : Международный научно-художественный журнал. — 1997.— №1.— С.87-93.
4. Эволюция семантической структуры имен цвета в английском романе начала и середины XVIII века.—29с.—Деп. в ИНИОН АН СССР 23.11.1989, № 40232.—УДК 42.
5. Имя цвета как носитель эстетической функции в английском романе конца XVIII и начала XIX веков.—38с.—Деп. в ИНИОН АН СССР 23.11.1989, № 40231.—УДК 42.
6. Актуализация эстетических значимостей в семантической структуре имен цвета в английском романе середины XIX века.—35с.—Деп. в ИНИОН АН СССР 23.11.1989, № 40233.—УДК 44.

Анотація

Васильєва О.В. Еволюція семантичної структури імен кольору в англійському романі XVIII-XIX століть.— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – Література зарубіжних країн.— Інститут літератури ім.Т.Г. Шевченка Національної академії України, Київ, 1997.

Дисертація становить багатобічне діахронічне дослідження кольоропису в англійському романі, еволюції її форм од моменту виникнення цього жанру (novel) на початку XVIII століття до його зрілості в середині XIX століття. Вперше, з позицій рецептивної семантики, кольоронайменування розглядаються як текстові елементи, що дає змогу співвіднести зміни в структурі їхніх семантичних значень з комунікативною установкою, закладеною в цілому тексті. Визначаються найбільш загальні тенденції розвитку, які виявляються на рівні тексту як цілого й на рівні окремого слова (кольоронайменування) як його елементу.

Ключові слова: ім'я кольору, діахронічний, семантична структура, мімесис, семиомімесис, об'єктно-суб'єктні відношення, коннотація.

Аннотация

Васильева О.В. Эволюция семантической структуры имен цвета в английском романе XVIII-XIX веков. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 – Литература зарубежных стран. – Институт литературы им. Т.Г. Шевченко Национальной Академии Наук Украины, Киев, 1997.

Диссертация является многосторонним диахроническим исследованием цветописи в английском романе, эволюции ее форм, от момента возникновения этого жанра (novel) в начале XVIII века до его зрелости в середине XIX века. Впервые, с позиций рецептивной семантики, цветоименования рассматриваются как текстовые элементы, что позволяет соотнести изменения в структуре их семантических значений с коммуникативной установкой, несомой целым текстом. Определяются наиболее общие тенденции развития, проявляющиеся на уровне текста как целого и на уровне отдельного слова (цветоименования) как его элемента.

Ключевые слова : имя цвета, диахронический, семантическая структура, мимесис, семиомимесис, объектно-субъектные отношения, коннотация.

Annotation

Vassilieva O.V. Evolution of the Semantic Structure of Color Words in the Texts of XVIII-XIX Centuries English Novels. – Manuscript.

Thesis for Candidate of Philology Degree in speciality 10.01.04 – Literature of Foreign Countries.—T.G.Shevchenko Institute of Literature under National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

The dissertation is a versatile diachronic study of the use of color words (words denoting color perceptions) in the texts of English novels. It investigates evolutionary trends of forms of the use, from the moment the genre of novel emerged in the beginning of the XVIII century, to the mid of the XIXth.

It is for the first time that, on the basis of receptive semantics, color words have been regarded as text elements. The approach allowed to bring into correlation changes in the semantic structure of color words and the communicational task of text as a whole. The most general evolutionary tendencies are determined that are revealed both on the level of text as a whole and on the level on one word (color name) as element of the text.

Key words : color words, diachronic, semantic structure, mimesis, semiomimesis, object-subject relations, connotation.

410622

АВ 38941

Підп. до друку 18.11.97. Формат 60x84 1/16. Папір офісний
Умов. друк. арк. 0,7. Тираж 70 прим. Замовлення. №147
м. Київ, Видавничий центр НАУ

252041, м. Київ, вул. Героїв оборони, 15